

دریا، گنجینه میراث فرهنگی ساحل نشینان

دکتر سیدرضا هاشمی زاده

جامعه شناس و کتشنگر حوزه فرهنگی

دریا همچون هر اقلیم و بوم‌زاد دیگری در پهنه زمین، دارایی‌ها و ارزش‌های مادی و معنوی بسیاری دارد. زاینده‌گان کرانه‌های آن از گذشته با خوی و خصلت دریا انس گرفته زیسته و در شادی و غمش شریک و همراه بوده‌اند. در جنوب ایران نیز چنین قدمتی رایج بوده و دریاکناری و همسایگی با آن در اعماق باورها، آیین‌ها و مناسک فردی و جمعی تبلور یافته و رسم‌ها و آداب ماندگاری را بر سینه تاریخ نقش زده است. دریا نه فقط برای جنوبی‌ها منبع و مخزن قوت و نان و صید بوده و کم و بیش هست بلکه مردمان دریازی در سبک و اسلوب زیستی خویش و جنبه‌های فرهنگی و هویتی این همجواری از آن الهام و مشق ستانده‌اند. دریانشینان جنوب از بادها، موج‌ها، طوفان‌ها، کشتی‌ها، ماهیان و روزان و شبان دریای مجاور خود خاطره‌ها و یادهای رنگارنگی را از گذشته تا به امروز در انبان خاطر دارند. در پس و پشت قصه‌ها و افسانه‌های دریایی روایت شده پیران و سالخوردگان این دیار که پریانی ایستاده‌اند، نیمه انسان و نیمه ماهی که گاه و بگاه در عمق یادمانده‌های سینه به سینه نیاکانی آن‌ها غوطه‌ور می‌شوند و داستانی از دوردست را با موج و ماهی و

نوروز دریا به روایت یک مردم شناس

است. او هیبتی عجیب دارد؛ لباسی سیاه، صورتی سفید شده با آرد و ریشی که از سپس مغ (الیاف نخل) درست شده و کلاه‌ی از پیش مَغ بافته شده به سر دارد. او با شنیدن صدای شادی مردم و اشعار عصوا به طرف صدا می‌آید و با عصانیت به مردمی که سر راهش قرار بگیرند، با شاخه نخلی (پیش مَغ) که در دست دارد ضربه می‌زند. در آخر مراسم عروسی همه چیز خود را می‌بخشد. شاخه‌هایی که در دست دارد را به مادر داماد می‌دهد، کلاهش را به ملای مسجد و عایش را به مؤذن مسجد می‌دهد. بعد از بخشش همه چیزهایش به دریا می‌رود، استحمام می‌کند و آن چهره عجیب به یک آدم عادی تبدیل می‌شود و مراسم نوروز دریا پایان می‌یابد.

سال حیوان‌هایشان از گزند درندگان محفوظ خواهند ماند. تمامی این برنامه‌ها در روز نوروز انجام می‌گیرد و در بعد از ظهر به انجام مراسم رزیف و نمایش شوشی اختصاص می‌یابد. این مراسم در جزیره قشم بنام «عصوا» یا «عصوا» معروف است، گویا این نام از خیزران به عنوان عصا گرفته شده که به مرور زمان به عصوا تبدیل شده است.

مراسم نمایشی شوشی از قدیم در مراسم عروسی که با جفتی همراه بود انجام می‌شد و امروزه برای اینکه فراموش نشود، در این روز به نمایش در می‌آید. بازیگران این نمایش عروسی شامل: روباه، شتر و ساریان، مرغ دریایی و خود شوشی است. شوشی فردی است پدوی که در کوه بوده و شهر را به چشم ندیده

پدر آهسته گفت: شاید شوشی‌ها با نواختن ششاخه سبز درخت نخل به شما باعث شوند نسل آینده بیشتر به اهمیت و جستجو در این آیین بپردازد و میراث دریانوردان هر مژگان را به جهان معرفی کند.

دویدم در کوچه وقتی که پیچیدم، دریا و دهل‌ها مرا می‌خواندند. لباس‌هایم را با عجله بیرون می‌آورم و با سسرعت به سمت ماهلهه جمعیت می‌روم.

روستای سلخ به عنوان یکی از قدیمی‌ترین مراکز ماهیگیری جزیره قشم شناخته می‌شود؛ به طوری که نام آن را از عبارت سلخ به معنای محلی برای پوست کندن انتخاب کرده‌اند. چرا که در دوره‌ای این روستا محل اختصاصی کوسه و نهنگ‌های عظیم‌الجثه که در زیان محلی به آن کولی‌گر می‌گویند، بوده است و از آنجا که برای صید آن به چندین نفر نیروی ورزیده نیاز است بیشتر مردان روستا به شغل صیادی اشتغال دارند. بعد از ممنوعیت صید کولی‌که به دلیل رو به افراض بودن و کمبود آن در آب‌های خلیج فارس، مردان سلخی همچنان به صیادی برای امرار معاش ادامه دادند، اما نه برای صید کولی‌کر بلکه صید ماهیان کوچکتر برای امرار معاش خانوادہ و همچنین فروش و معامله پایاپای برای رفع نیازهای زندگی ست. بنابراین دریا و صیادی برای این مردم از اولیت‌های اولیه زندگی به حساب می‌آید و «نوروز دریایی» یا «نوروز صیادی» جشنی است برای یادآوری این پیوند بین دریا و مردم این مراسم در اوایل شروع فصل صیادی یعنی اواخر تیر و هفته اول مرداد ماه برگزار می‌شود. در قدیم مردم سلخ در این روز مردم خود و حیواناتشان به دریا می‌رفتند و در خانه‌هایشان را گلک (گل سرخ) می‌کشیدند، لباس نو می‌پوشیدند. همچنین در آن روز خاص، کسی از دریا صید نمی‌کرد و همگی اهالی روستا در این روز گوشت نمی‌خورند، اما در ده سال گذشته که دهیاری سلخ فعال شده موارد دیگری برای رونق و جلب گردشگر بیشتری به آن اضافه شده است؛ از جمله مسابقات شنا، طناب کشی، دو میدانی، بازی‌های محلی و غیره.

در روز نوروز مردم به گلک زدن به سر و پیشانی حیوانات و تنه نخل و درختانی که میوه می‌دهند و همچنین در خانه‌ها را با الله نوثته و بی‌سوادان نیز علامتی مانند دایره یا ضربدر روی در می‌گذارند و با این کار ورود روز و سال جدید صیادی را اعلام می‌کنند. در گذشته پندرعباس در ایام صید نوروز نیز این مراسم گلک‌زنی انجام می‌گرفت بعد از گلک زدن به حیوانات حالا نوبت به لویند کردن حیوانات می‌رسد. این عمل توسط ملای مخصوصی انجام می‌شود بدین ترتیب که او سسوره، آیات و دعا‌های را می‌خواند و بعد روی گردن هر حیوان طنابی را گره می‌زند، آن‌ها معتقدند با انجام این عمل در طول

بنیامین انصاری نسب

نویسنده و محقق حوزه فرهنگ دریایی

پیش از طلوع آفتاب، سرم را از آب بیرون آورده و شوری آب دریا را از صورتم پاک کرده و می‌گویم:

اللهم صلی الی محمد وآل ..

ناگهان دست پدر در آب فرو می‌بردم. آها .....

از آب که بیرون آمدم شنیدم که پدر با خود می‌گفت: انشاء الله امسال دریا برای مردم پر خیر و برکت باشد.

بار سوم که از آب بیرون آمدم خورشید طلوعه طلایی‌اش را در امتداد افق می‌گستراند. به خانه که رسیدیم حیوان‌های خانه‌مان با سر و بدن‌های قرمز شده از رنگ گلک به دنبال هم می‌دویند. پدر لباس سفید بلندش را پوشید از کنارم که رد شد بوی عطر عربی تمام سرم را پُر کرد. مادر که از مطبخ یا دپس پُر بیرون آمد بوی بالالوت هل دار و تخم‌مرغ در هم پیچید حالا خانه کاملاً رنگ و بوی عید می‌داد.

پرسیدم:

مگر نوروز است؟؟

پدر گفت:

نوروز که هست ولی «نوروز دریا» است.

نوروز دریا دیگه چییه!!!

– ما در سلخ، سالی یک بار برای تشکر و قدردانی از دریا و نعماتی که در طول سال به ما خواهد داد جشن می‌گیریم و برای این کار امروز را صید نمی‌کنیم و هیچ کس ماهی بخت نمی‌کند. ما با این کار به طبیعت احترام می‌گذاریم زیرا حیات و سلامت زندگی‌مان به او بستگی دارد. دریا خیزر و برکت فراوانی دارد که هنوز بسیاری از آن‌ها کشف نشده است. پسرم بدان که ما میراث‌داران دریانوردانی هستیم که شهرت دریانوردی آن‌ها از هند تا آفریقا گسترده شده است پس، از نوروز دریایی به عنوان مراسم اجدادی‌مان نگهداری می‌کنیم. صدای نوای «رزیف» از کوچه به گوش می‌رسد پدر که متوجه حواس پرتی من شده بود گفت:

– جشن – شروع شده و کم‌کم شوشی‌ها بیدار می‌شوند با دست مرا به بیرون هدایت کرد:

برو و ببین

دکتر احمد بازماندگان خمیری

محقق و تاریخ نگار منطقه خلیج فارس

انسان با توجه به ویژگی‌های اجتماعی و نیازهای خود گاه‌شماری را خلق و تدوین کرده است. یکی از مسائلی که در تدوین این گاهشماری‌ها نقش بسزایی داشته است شیوه معیشت و اقتصاد هر جامعه است. چنانکه برای جوامع یکجانشین و کشاورزی گاهشماری خورشیدیی بهترین شیوه نگهداری زمان بوده است. ساکنان کرانه‌های خلیج فارس نیز بر همین اساس تقویمی تدوین کرده بودند که به تقویم دریایی یا ساحلی شهرت یافته است.

متاسفانه این تقویم در جایی ثبت نشده است و اگر ثبت شده من اثری از آن نیافتم از این رو بیشتر بصورت شفاهی مورد استفاده قرار می‌گرفت و می‌گیرد و از نسلی به نسلی دیگر انتقال می‌یابد. متاسفانه در حال حاضر کسانی که از آن اطلاع دارند خیلی کم هستند و بسیاری از افرادی که آن را به کار می‌برندن از دنیا رفته‌اند.

سر آغاز این گاهشماری نوروز دریایی است که امروزه برخی آن را به نوروز صیادی تعبیر می‌کنند که به نظر من از چند جهت نادرست و ناراس است اول آنکه در اندک منابع در دست از این گاهشماری بطور مشخص آن را نوروز دریایی نام برده‌اند. دوم آن که این تقویم تنها به صیادان اختصاص نداشت بلکه تمامی کسانی که با دریا ارتباط داشتند از آن سود می‌جستند و آن را ملاکی برای آغاز و پایان فصل کشتیرانی خود قرار می‌دادند. چنانکه در کتاب‌هایی در خصوص این نوروز تصنیف شده بود که در آن‌ها فصل سفرها بر اساس

همین نوروز تشریح شده بود. یکی از مهم‌ترین آثار در این زمینه کتاب عقد جیدالدرر فی معرفه حساب نوروز اهل البحر است که مؤلف آن، کتابش را براساس همین گاهشماری تألیف کرده است از این رو من نوروز دریایی را برای آن با مسما‌ت‌از نوروز صیادی می‌دانم. این تقویم قمری و هم تقویم جلالی، متفاوت بود. در کرانه‌های شمالی خلیج فارس مبنای این گاهشماری گردش خورشید بوده است. با این حال گزارشی در دست داریم که نشانگر آن است که در کرانه‌های جنوبی گردش ماه نیز مبنای قرار می‌دادند. به گفته نویسنده عقد جید آغاز سال نو ۱۷ شهریور بود که آن روز را نوروز می‌نامیدند، این تقویم دارای ۳۶۵ روز بود. رضازاده ملک در کتاب گاهشماری خود آن را تقویم ساحلی می‌خواند و آغاز سال جدید آن را در ۶ مرداد قرار می‌دهد که با گفته نویسنده مورد بحث ما متفاوت است. به نظر می‌رسد که این نوروز، همچون تقویم جلالی ساعت تحویل سال آن تغییر می‌کرد. بر اساس گفته جابر بن عبدالخضر در سال ۲۱۶ ق / ۸۰۱م یک ساعت بعد از اذان ظهر سال تحویل صورت گرفته است. در هر حال آنچه مسلم است هنوز علی‌رغم کارهایی که در مورد گاهشماری دریایی یا ساحلی انجام شده، نکات ابهام فراوانی وجود دارد که نیازمند آن است تا افراد متخصص در این زمینه کند و کاو بیشتری انجام دهند.

جوا ۲۴ بهمن تا ۲۰ مرداد

گرما: ۳۰ خرداد تا ۳۱ به اضافه (مرداد تا ۵ مرداد که به عنوان پنجه در نظر می‌گرفتند.

هر چند این گاهشماری امروز در جنوب مینا قرار داده شده است به گمان من تردیدهایی در مورد آن وجود دارد و همان گونه که گفتیم باز هم باید منابع و اسناد بیشتری یافت شود تا بتوان آن را اصلاح کرد.